

supreme authority considers the benefit to be essential, then the benefit conquers the justice [6 p.63].

It follows therefrom that these two approaches to the formation of public life were repeatedly substituted by each other in the history of China. And the cause of such alternating substitution is clear. The total pursuit of profit in the age of chaos used to entail finally a very high level of social injustice in the society and uprisings of the offended people. The age of edifying relived the most part of the internal conflicts in the society, stabilized its life. This age, however, is featured by internal instability, its existence is largely dependent on the position assumed by the ruling elite. Collapse of the USSR is a vivid example here. The communist movement caused Russia to transit to the age of edifying. The social security of the working people began to be built within the scope of the planned socialist economy. Such economy made enabled the government to resolve in the best manner such problems as organization and management of the national defense, space exploration, healthcare, mass sports, mass summer vacations of workers, cultural institutions, and construction of mass housing. The key disadvantages were as follows: low rates of economic development and the failure to resolve many everyday problems for people. Apart from the aforesaid, communism ideas were transformed into religion and a fierce battle was initiated with all kinds of renegades - dissenters and dissidents. The country was very tired by the aggressive propaganda of the far-fetched communist perceptions of the reality. The government also failed to raise the efficiency of the extremely rigid planned economy. Shortages of food and clothing entailed the growth of separatist sentiments in the regions. All these factors undermined the authority of the CPSU. The communist party abandoned its leading role and announced the country's transition to the free

market-driven economy. From the age of edifying the country passed into the age of chaos with its harsh problems and social injustice. The example of China demonstrates that the CPSU instead of abandoning all functions of the country's leading force, could have retained a part of them for the common good of the people. However, the party's elite failed to resolve this task as well.

The whole mankind is now undergoing the period of radical change in the organization of life. The world is faced by the problems of the lack of free space and overpopulation. Continuing conquest wars waged by some particular governments for satisfaction of individualistic demands pose a deadly threat for the existence of the whole mankind. The collectivist principle must prevail, and Russia becomes the leader in the promotion and implementation of the collectivist principle in the world.

References

1. Zhelifonov M.P. EESJ # 7 (47), 2019 4, p.13, info@eesa-journal.com.
2. Brain organization of thinking. [Electronic resource]. – Accessible from: studopeia.su/18_6947_mozgovaya-organizatsiya-mishleniya.html (accessed on 06/12/2018)
3. Imprinting in psychology. [Electronic resource]. – Accessible from: grc-eka.ru/eto/imprinting.html (accessed on 12/06/2018) 06/12/2018)
4. The death of the empire: The Byzantine lesson (2008). The film created by archimandrite Tikhon (Shevkunov) [Electronic resource]. – Accessible from: ok.ru/ideo/8430552457 (accessible on: 06/12/2018)
5. Ivan Zabelin. Family life of the Russian tsarinas. Moscow, 1901
6. Collection, Confucianism in China, Nauka, M. 1982

УДК 327.56 323.22(477)

Tkachuk Andriy

*Candidate of Historical Sciences, Defense Attaché
Embassies of Ukraine in the Republic of Austria*

UKRAINE'S SECURITY AND DEFENSE IN THE CONTEXT OF MODERN THREATS: TO THE PROBLEM OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL SECURITY

Ткачук Андрій

*К.і.н., аташе з питань оборони
Посольства України у республіці Австрія*

БЕЗПЕКА ТА ОБОРОНА УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ: ДО ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Abstract. This scientific article analyzes the problems of the legal framework of the security and defense sector of Ukraine in the context of the military conflict in the Donbass. Attention is drawn to the existence of gaps in the legal framework to ensure the functioning of the National Security and Defense Sector, which mainly consisted in the blurring of the definition of national interests and foreign policy priorities. It is concluded that one of the reasons for the low level of defense capability of Ukraine until 2014 was the imperfection of domestic legislation in this area. At the same time, attention is drawn to the fact that, with the onset of Russian aggression, timely regulations were adopted in Ukraine, which significantly improved the security and defense situation. If the

positive tendency for reform is maintained, all the conditions for the proper legislative consolidation of the Armed Forces of Ukraine as a major component of the national security and defense system exist.

Анотація. У даній науковій статті проаналізовано проблеми нормативно-правової бази Сектору безпеки та оборони України в умовах військового конфлікту на Донбасі. Звернена увага на наявність прогалин в нормативно-правовій базі забезпечення функціонування Сектору національної безпеки та оборони, які в основному полягали у розмитості визначення національних інтересів та зовнішньополітичних пріоритетів. Зроблено висновки про те, що однією із причин низького рівня обороноздатності України до 2014 р. була недосконалість вітчизняного законодавства у цій сфері. Водночас звернена увага на те, що з початком російської агресії в Україні було ухвалено своєчасні нормативно-правові акти, які суттєво покращили становище безпеки та оборони. За умови збереження позитивної тенденції проведення реформ, існують усі умови до належного законодавчого закріплення за ЗСУ ролі головного компоненту національної системи безпеки та оборони.

Keywords: *Armed Forces, security, aggression, reforms.*

Ключові слова: *ЗСУ, безпека, агресія, реформи.*

Прорахунки у політиці державної безпеки на випадок збройної агресії, яку продемонстрували усі без виключення сфери системи державного управління, засвідчили, що ані вітчизняна політична еліта, ані вітчизняний сектор безпеки і оборони виявився неготовим до агресії з боку Російської Федерації. Як наслідок, російські військові фактично не зустрічаючи опору з боку силових структур на території Автономної республіки Крим зуміли захопити державну владу, а згодом, через маріонеткову владу на території півострова провести незаконний «референдум», що в подальшому став формальною причиною для анексії Криму Російською Федерацією[20]. Лише єдність та згуртованість українського суспільства, що була продемонстрована в перші дні діяльності російських провокаторів та найманців в низці областей держави стали на заваді реалізації амбітного плану кремлівських ідеологів під назвою «Русская весна». Водночас, і по сьогоднішній день РФ продовжує збройну агресію проти України та супроводжує її цинічними і протиправними вимогами щодо зміни конституційного ладу України та її відмови від курсу співпраці з Європейським Союзом та НАТО з перспективою повного членства в цих організаціях [18, с. 46].

Російська агресія поставила на порядок денний першочергову проблему необхідності забезпечення обороноздатності нашої держави. Ситуація була ускладнена тим, що за період незалежності, починаючи з 1990-х рр., в Україні було проведено декілька реформ, які прямо чи опосередковано стосувалися питань військового будівництва. З огляду на історичну ретроспективу вже зараз ми можемо стверджувати, що вони не були результативними, а радше навпаки – сприяли занепаду Збройних Сил України. Попри декларування вищим керівництвом держави намірів створити високопрофесійну армію, її переведення на контрактну основу та появу низки стратегічних документів оборонного характеру, на практиці відбувалося необдумане скорочення чисельності армії та витрат на неї, а також знищення оборонно-промислового комплексу. У своїй сукупності, а також в умовах політичної кризи в державі це створило ситуацію в якій ЗСУ та

інші силові структури виявилися неготовими до ефективною відсічі агресору.

Не викликає сумніву, що починаючи з 2014 р. Україна за сприяння міжнародного співтовариства здійснила значний поступ в реформуванні ЗСУ та інших складових Сектору безпеки і оборони. Зміни були внесені в нормативно-правову базу, яка регламентує розвиток оборони України. Наша держава поступово нарощувала свою військову могутність, а завдяки самовідданій службі добровольців, волонтерів та українських військовослужбовців, поширенню «русского міра» в низці регіонів України вдалося запобігти. Реформи, яких зазнав вітчизняний Сектор безпеки та оборони України, окрім впровадження новітніх озброєнь та стандартів, стосувалися також організаційно-правового забезпечення цілого комплексу, спрямованого на забезпечення територіальної цілісності та суверенітету держави. Слід зауважити, що питанню функціонування Сектору безпеки та оборони України в умовах нових геополітичних викликів вже приділяли увагу чимало вітчизняних науковців. Це питання вже стало предметом наукових розвідок низки вітчизняних дослідників та громадсько-політичних діячів. Серед них особливе місце на наш погляд посідають наукові студії В. Смолянюка, В. Горбуліна [2], О. Гончаренка, О. Гриненка, О. Кузьмука, О. Корнієвського, Т. Стукаліна, М. Требіна, В. Радецького, Г. Ситника, В. Толубка та інших. Водночас наявність високої динаміки формування та трансформації внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці актуалізує потребу подальших досліджень в окресленій сфері, зокрема нормативно-правового аспекту забезпечення національної безпеки та оборони.

Зміна державного керівництва в Україні, що відбулася в 2019 р., а також кроки нової влади в напрямку реалізації політики нацбезпеки уже зараз дають підстави стверджувати, що на вітчизняний Сектор безпеки та оборони чекають зміни. На це вказує також і закономірність в державотворчих процесах незалежної України, адже кожна нова політична сила, яка перебувала при владі, мала власне бачення на шляхи військового будівництва в Україні. Це підсилює актуальність запропонованого дослідження, аргументують його

мету і завдання, що полягають в аналізі та характеристиці наявної нормативно-правової бази та окреслення основних шляхів її розвитку з огляду на стан військового конфлікту на Донбасі.

Перед характеристикою комплексу нормативно-правової бази забезпечення Сектору безпеки і оборони слід зазначити (далі – Сектор), що під самим Сектором слід розуміти систему органів державної влади, ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, що мають правоохоронні функції, а їхня діяльність перебуває під демократичним цивільним контролем, узгоджена Конституцією та законами України, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [6].

У роки президентства В. Януковича з вітчизняного законодавства були вилучені положення про демократичний контроль над сектором безпеки, що значно послабило громадський та парламентський контроль над силовими структурами. Самі ж силові структури були переорієнтовані з нейтралізації зовнішніх загроз на переважно поліцейські функції, пов'язані з використанням збройних формувань всередині країни, про що свідчить використання владою військовослужбовців під час Революції Гідності в лютому 2014 р [3]. Розсекречені матеріали спецслужб вже зараз дають вагомий підстави говорити про те, що органи державної влади знехтували потребами стратегічного розвитку держави, що відбилось на становищі обороноздатності країни. Політичне керівництво держави всупереч численним застереженням з боку науково-експертної спільноти сумнівалося в імовірності початку агресивних дій із застосуванням сили проти України кимось із сусідніх держав. Як наслідок, була встановлена позаблоковість України, що значно знизила рівень обороноздатності, а також можливість інших держав надавати їй військову допомогу.

Одним із ключових питань, що стосуються Сектору безпеки та оборони України є проблема нормативно-правового забезпечення функціонування цієї системи. З одного боку його варто сприймати як багатокомпонентне активне утворення, яке впливає на ключові аспекти суспільної життєдіяльності населення країни. Зокрема, на законодавчому рівні закріплено термін «національні інтереси України» [9]. Однак запропоноване визначення цього поняття на нашу думку є надто розмитим, а окремого законодавчого документа, в якому б містився вичерпний перелік національних інтересів станом на сьогоднішній день немає. Натомість в документах здебільшого міститься твердження про національні інтереси та пріоритети. Таке становище позбавляє необхідної чіткості вербального оформлення національних

інтересів. Державна політика у сфері національної безпеки і оборони спрямована на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо. Станом на сьогоднішній день правову основу Сектору безпеки та оборони України складають Конституція України, Закони України: «Про основи національної безпеки України» [9], «Про оборону України» [7], «Про Збройні Сили України» [4], «Про організацію оборонного планування» [8], «Про правовий режим надзвичайного стану» [10], «Про правовий режим воєнного стану» [11], Укази Президента України: «Про Стратегію національної безпеки України» [19], «Про Воєнну доктрину України» [1], «Про положення про територіальну оборону України» та інші нормативні акти, щодо регламентації відносин в оборонній сфері. Водночас наявність загальнонаціонального правового забезпечення не підкріплено достатнім нормативно-правовим забезпеченням на рівні підзаконних актів. Слід розуміти, що наразі державна політика національної безпеки формується і реалізується за умов, коли у сучасному світі нівелюється різниця між внутрішніми та зовнішніми аспектами безпеки, зростає вага несилових (політичних, економічних, соціальних, енергетичних, екологічних, інформаційних тощо) складових її забезпечення [15, с.290–350].

Конституція України є основою законодавства і вирішує найбільш важливі, принципові питання, пов'язані з обороною та національною безпекою України. Згідно з нею, оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні сили України [13]. Крім того, в документі містяться основні підходи, політико-правові підвалини будівництва армії.

Формування і реалізація воєнної політики України, законодавче регулювання питань сфери оборони та військового будівництва здійснюються виключно вищим законодавчим органом держави – Верховною Радою України [9]. До її повноважень належить оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішень Президента України про використання ЗСУ та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України; затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій ЗСУ; схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів ЗСУ до іншої держави чи про допуск військових підрозділів інших держав на територію України; затвердження указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію за зверненням голови держави. Верховною Радою схвалена Концепція (основи державної політики) національної безпеки України [13]. Прийняті на основі Основного закону нормативно-правові акти визначають організацію

оборони України принципи, види, керівництво та порядок проходження військової служби в ЗСУ, а також заходи щодо інших військових формувань. Виключно із законами України парламентарями визначаються організація ЗСУ, правовий режим воєнного стану та вирішуються інші питання у сфері оборони.

Основи організації оборони України та повноваження державних органів щодо її забезпечення, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб стосовно здійснення обороноздатності країни встановлені Законом «Про оборону України»[7]. Оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх ланок воєнної організації України, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони.

Перед Президентом України, як перед гарантом Конституції, а отже і гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності держави, стоять важливі завдання. Саме голова держави призначає на посади та звільняє вище командування ЗСУ, інших військових формувань, здійснює керівництво у сфері оборони держави та приймає рішення у цій сфері, які в майбутньому затверджуються парламентом України. Президент є головою Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО), формує її персональний склад відповідно до Конституції України. РНБО своєю чергою координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері оборони в межах повноважень, визначених Конституцією та Законом України «Про раду національної безпеки і оборони України»[12].

Задля забезпечення стратегічного керівництва українською армією в складі ЗСУ та інших військових формувань, створених згідно українського законодавства, в особливий період може бути створена Ставка Верховного Головнокомандувача як вищий колегіальний орган воєнного керівництва обороною держави у цей період [7]. Пропозиції про її утворення подаються РНБО на розгляд Президенту України і у випадку позитивного розгляду вводяться в дію його Указом.

Крім формування воєнної політики держави, організація її оборони містить в собі розвиток воєнної науки, прогнозування та оцінку воєнної загрози чи загрози військової агресії, здійснення превентивних дипломатичних заходів для її запобігання; підготовку, розвиток, формування структури і забезпечення необхідної чисельності армії, підтримання їх боєздатності та мобілізаційної готовності; вироблення і проведення військово-технічної політики; підготовку цивільного населення до оборони тощо[7]. Водночас, Сектором національної безпеки і оборони виступає відкрита, динамічна, соціальна система, що має на меті створення умов для

реалізації національних інтересів, забезпечення цілісності суспільного організму та здатності держави відстоювати вказані інтереси. Сам Сектор формується після проголошення державного суверенітету й включає в себе низку підсистем, та є частиною субрегіональних, регіональних, глобальних систем безпеки, що виходить за військові рамки та охоплює правові, політичні та економічні аспекти співпраці [17].

Заходи щодо обороноздатності здійснюються Кабінетом міністрів України, який керує діяльністю підпорядкованих йому органів та організацій тощо забезпечення оборони, оснащення ЗСУ озброєнням, військовою технікою, іншими матеріальними засобами. Кабмін розробляє нормативно-правові акти, що конкретизують чинне законодавство, визначає джерела і порядок фінансування мобілізаційної підготовки, створення та збереження мобілізаційного резерву, створює і ліквідує військові навчальні заклади та виконує інші функції у сфері оборони[5]. Варто зазначити, що у залежності від завдань, які слід здійснити для забезпечення національної безпеки, варто виділяти формальну частину Сектору, а саме органи державної влади, сили і засоби забезпечення безпеки тощо, а також неформальну частину, що охоплює інститути громадянського суспільства, громадяни, ЗМІ тощо.

Органом державного управління Збройними Силами України є Міністерство оборони України, яке несе повну відповідальність за їх розвиток та підготовку до виконання завдань оборони. Міноборони України оцінює військово-політичну обстановку та визначає рівень воєнної загрози, бере участь у розробці проекту воєнної доктрини та формуванні оборонного бюджету України, розробляє та подає на розгляд Президента України проекти державних програм будівництва і розвитку Збройних сил України, розвитку озброєння та військової техніки, загальної структури та чисельного складу Збройних сил України, обсягу бюджетних асигнувань на потреби оборони [7]. Крім того, воно здійснює керівництво бойовою, оперативно-технічною та морально-психологічною підготовкою армії, воєнною наукою, проводить військово-наукові дослідження, організує і забезпечує військово-патріотичне виховання особового складу, здійснює координаційні, контрольні та інші повноваження у сфері оборони.

Головним військовим органом з планування оборони держави є Генеральний штаб Збройних сил України. До його функцій належить управління застосуванням ЗСУ, координації та контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, та правоохоронними органами. Участь в обороні держави разом із ЗСУ беруть у межах своїх повноважень інші військові формування, утворені відповідно до законів України, Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба

спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також відповідні правоохоронні органи [7].

Значна роль у виконанні вимог чинного законодавства України з питань оборони «на місцях» належить органам місцевого самоврядування, а також державним адміністраціям. Їм належить виконання завдань із забезпечення потреб оборони та мобілізаційної готовності, організація призову громадян на військову службу, проведення навчальних зборів, початкової військової підготовки допризовної молоді. Водночас, вітчизняне законодавство регламентує лише основи організації оборони та повноваження державних органів щодо її забезпечення. Крім того, там містяться лише визначені узагальнені обов'язки посадових осіб, підприємств, установ, організацій щодо зміцнення обороноздатності країни, відтак, такі завдання потребують своєї конкретизації.

Важливою складовою частиною концепції національної безпеки є Воєнна доктрина. У ній містяться основоположні настанови і принципи щодо організації та забезпечення безпеки держави шляхом політичних, дипломатичних, економічних та воєнних заходів. Вона визначає воєно-політичні цілі та пріоритети державної політики в галузі забезпечення національної безпеки. Серед іншого у Воєнній доктрині закріплено основні напрями забезпечення воєнної безпеки, завдання армії та принципи її будівництва; підготовка ЗСУ до захисту від агресії, зрештою – мета і принципи воєно-економічної політики [14]. Сама ж доктрина ґрунтується на аналізі геополітичної ситуації в світі та довгострокових наукових прогнозах її розвитку. Її положення є обов'язковими для державних органів, організацій, органів самоврядування та громадян України і є основою узгодження їх зусиль у зміцненні національної безпеки України. На її основі розробляються концепції будівництва видів ЗСУ, родів військ, інших військових формувань України і конкретні програми їх реалізації Воєнна доктрина має оборонне спрямування [14].

Основною метою підготовки держави до збройного захисту національних інтересів є досягнення рівня обороноздатності, достатнього для стримування інших держав від застосування воєнної сили проти України, а в разі воєнного конфлікту – для оперативного і злагодженого переходу держави з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації (локалізації, нейтралізації) збройного конфлікту, територіальної оборони і цивільного захисту України.

У сучасних умовах зустрічаємо складність загальноприйнятого формулювання національних інтересів у Секторі національної безпеки та оборони, які були б підтримані усіма категоріями населення на всій території держави. Саме тому у державній діяльності наразі послуговуються «рамковими» принципами формулювання національних інтересів. Такий підхід має як своїх прихильників, так і критиків. Водночас,

загальновизнані норми та принципи міжнародного права стали основними при формуванні зовнішньополітичних імперативів у Секторі національної безпеки. До них слід віднести принцип визнання загальнолюдських цінностей, взаємну рівність і повагу до суверенітету; територіальну цілісність і непорушність кордонів; невтручання у внутрішні справи; дотримання і виконання міжнародних договорів і зобов'язань; врегулювання міжнародних спорів і конфліктів виключно мирними, політичними засобами. Водночас не слід забувати, що для оптимального використання зазначених зовнішньополітичних імперативів Україна потребує не лише належного нормативно-правового забезпечення цього процесу, але й конфігурації політичних сил навколо національних інтересів і безпеки [16, с. 59–68].

Висновки: державну політику України у сфері забезпечення національної безпеки і оборони спрямовано на захист: людини і громадянина (їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод), безпечних умов життєдіяльності; суспільства (його демократичних цінностей), добробуту та умов для сталого розвитку; конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності території держави. Попри значне законодавче регулювання цієї сфери можна стверджувати, що наявна на сьогоднішній день нормативно-правова база забезпечення національної безпеки і оборони України є досить розмитою та потребує окремого доопрацювання. Для удосконалення нормативно-правової бази з питань оборони необхідно забезпечити в концепціях, стратегії і програмах, що визначають напрями розвитку Воєнної організації держави та її складових, насамперед ЗСУ; уточнити зміст існуючих законодавчих актів у сфері оборони; розробити принципово нові нормативно-правові акти з мобілізаційних питань та територіальної оборони; удосконалити нормативно-правові основи системи керівництва військовими формуваннями під час воєнних дій та антитерористичних операцій; нормативно визначити та закріпити систему організації та всебічного забезпечення матеріально-технічними ресурсами армії та участі у цьому волонтерів, правове врегулювання розвитку армії, забезпечення її функціонування, вирішення завдань інформаційно-аналітичного та логістичного забезпечення. Окремої уваги потребує організація взаємодії з органами державного управління та координація зусиль силових структур із підготовки оборони держави тощо. Слабкістю наявної системи реалізації національної безпеки України можна вважати відсутність єдиного бачення національних цінностей та національних інтересів, що фактично призводить до відсутності синхронізації різних складників державної політики у сфері національної безпеки і навіть створює нові потенційні загрози національній безпеці.

Список використаних джерел та літератури

1. Воєнна доктрина України від 08.06.2012 р. // Офіційний вісник України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/390.html>.
2. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
3. Екс-начальник Генштабу ЗСУ: Лебедєв і Пшонка вмовляли кинути армію проти Майдану. Інформаційне агентство «Укрінформ». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2399075-eksnacalnik-genstabu-zsu-lebedev-i-psonka-vmovlalkinuti-armiu-proti-majdanu.html>
4. Закон України «Про Збройні Сили України» № 2019-III від 05.10.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 48. – Ст. 410.
5. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» № 794-VII від 27.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.
6. Закон України «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/ed20180621#n24>
7. Закон України «Про оборону України» № 1932-XII від 06.12.1991 р. (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
8. Закон України «Про організацію оборонного планування» № 2198-IV від 18.11.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2198-15>.
9. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
10. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 02.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>.
11. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» № 1550-III від 16.03.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>.
12. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» № 183/98-ВР від 05.03.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80>.
13. Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
14. Зatinaiko О. Нова воєнна доктрина: принципи воєнної доктрини в умовах позаблокового статусу / Зatinaiko О., Павленко В., Бочарніков В. [та ін.] // Альманах сектору безпеки – 2012-2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.razumkov.org.ua/upload/Almanakh_bezpeky_fn1.pdf.
15. Корнієвський О. А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави: монографія / О. А. Корнієвський. – К.: Альтерпрес, 2010. – 396 с.
16. Медвідь Ф. М. Посилена угода Україна-ЄС в контексті вироблення стратегії національного розвитку // Україна-ЄС: на шляху до нового формату відносин: матеріали міжнародного «круглого столу» (Київ, 24 квітня 2008 р.) / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: НІПМБ, 2008. – С. 59–68.
17. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). – Київ : НАДУ, 2012. – 496 с.
18. Ткаченко В. Україна: війна і «русский мир» / В. Ткаченко // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: : Історія, міжнародні відносини. – 2015. – Вип. 16(2). – С. 43 – 68.
19. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» № 105/2007 від 08.06.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/5728.html>
20. Як Росія захоплювала Крим. Хроніка подій. Інтернет-видання «LB.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/news/2019/02/26/420609_yak_rosiya_zahoplyvala_krim_hronika.html